

**ДИПЛОМАТИЧНЕ
ПРЕДСТАВНИЦТВО
УКРАЇНИ У
ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ:
ПЕРШІ КРОКИ
(1992-1994 рр.)**

З проголошенням незалежності України 24 серпня 1991 р. почався процес розбудови її закордонних представництв. Ще у Декларації про державний суверенітет від 16 липня 1990 р., коли Україна ще була частиною СРСР, констатувалось, що вона "здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами..."¹. Власне кажучи, право на ці дії УРСР одержала в Конституції СРСР ще у 1944 р., але, як і в інших випадках, до реалізації цих конституційних положень крім членства УРСР в ООН так і не дійшло. Отже, тільки з незалежністю України почали визнавати іноземні держави і відкривати у Києві свої посольства. Україна, у свою чергу, стала створювати посольства у найважливіших для себе країнах. Перше за все посольства відкривались у тих країнах, де до цього існували представництва УРСР при міжнародних організаціях: США, Франції, Швейцарії та Австрії.

**БІЛОУСОВ М.М.,
доктор історичних
наук, професор**

*Дипломатична
академія України
при МЗС України*

Серед пріоритетних була і Велика Британія. Це пояснювалося кількома причинами: вона

є членом "Великої Сімки", постійним членом Ради Безпеки ООН, входить до Європейського Співтовариства. Її столиця – Лондон, всесвітньовідомий фінансовий центр. Вона володіє ядерною зброєю, має ефективно організовані і озброєні армію, флот та авіацію, професійну дипломатичну службу.

На жаль, в Лондоні не було місії України при міжнародних організаціях. Тут розташована лише одна організація "сім'ї ООН" – Міжнародна морська організація, але Україна не була її членом. Отже, початок повноцінної роботи посольства ускладнювався.

Допомагала, проте, зацікавленість Великої Британії у розвитку двосторонніх відносин. У Києві розгорнув роботу тимчасовий повірений у справах Д. Гледстоун, в лютому 1992 р. Київ відвідала делегація парламенту Великої Британії на чолі з колишнім Державним секретарем у закордонних справах Д. Хау. Того ж року в Україну було призначено першого посла С. Хіманса, який до цього працював в посольствах у Москві, Угорщині і вважався спеціалістом зі справ регіону.

В серпні 1992 р. першим послом України у Великій Британії було призначено відомого вченого біохіміка, академіка С. Комісаренка, який до цього працював заступником Голови Ради Міністрів, знав англійську і французьку мови. Ще до відкриття посольства він на кілька днів виїхав до Лондона і 9 вересня вручив копії вірчих грамот, що означало початок його офіційної діяльності як посла. 15 вересня з першим візитом до Великої Британії приїхав міністр закордонних справ України А. Зленко, разом з ним – т.зв. "передова група" посольства – радник-посланник М. Білоусов, який до цього працював професором в Інституті міжнародних відносин КНУ, і консул І. Логінов з МЗС України, щоб розпочати діяльність посольства.

З чого складається діяльність закордонного представництва держави? Як її починати? Згідно з Віденською конвенцією про дипломатичні зносини 1961 р., воно, в основному, виконує такі функції: представництво держави; захист її інтересів та інтересів її громадян; ведення переговорів; інформування своєї держави про країну перебування та заохочення дружніх відносин в різних галузях (економіка, культура, наука тощо)². Дивно, що в конвенції не згадана функція інформування про свою державу. Щоправда, можна вважати її частиною функцій "захисту інтересів держави" або "заохочення дружніх відносин", але все ж вона заслуговує на окремий рядок в переліку. Не випадково, у Положенні про дипломатичне представництво України, затвердженому президентом 22 жовтня 1992 р., у спеціальному пункті записано, що в його функції входить "поширення в державі перебування інформації про становище в Україні"³.

Цими орієнтирами і керувалося посольство з перших днів свого перебування в Лондоні. Остаточним визначенням статусу посольств-

ва стало вручення послом 28 жовтня 1992 р. вірчих грамот королеві Єлизаветі Другій.

В різних країнах ця процедура проходить по-різному. У Великій Британії вона відповідає вимогам багаторічного королівського протоколу, що заслуговує на окрему згадку.

За британським протоколом посол і особи, що його супроводжують, їдуть до Букінгемського палацу в каретах, які за ними надсилає королева. Щоб не долати велику відстань, порадили орендувати приміщення в готелі "Хайат Карлтон" у Найтсбріджі, звідки до палацу було хвилин 20 їзди. Так і зробили. Рушили у двох каретах у супроводі кінної поліції і поліцейських на мотоциклах, які зупиняли вуличний рух. В кареті дивно було бачити вовняні ковдри з чимось загорнутим у рушники. З'ясувалося, що це були грілки, наповнені гарячою водою, які можна було покласти на коліна, накрити ковдрами і обігріватись. Адже осінь!

Через короткий час українські дипломати під'їхали до палацу. Королева чекала на посла у залі у супроводі посадових осіб та ад'ютантів у парадній уніформі. Посол С. Комісаренко вручив грамоти і провів бесіду з королевою. Потім поодиноці заходили радник-посланник і консул. На запитання королеви автор цих рядків відповів, що працював професором в Інституті міжнародних відносин, а в посольстві відповідає за політичні проблеми. Королева побажала успіху. Поклонився, пішов з зали, але перед дверима знову поклонився та вийшов. Після дипломатів до зали зайшла дружина посла, і вони продовжили бесіду з королевою. І останнє: згідно з протоколом дипломати мали одягнутися у фраки, особливого гатунку сорочку, білий жилет, пов'язати білу краватку-метелик. Довелося орендувати цей одяг, що у Британії є звичайною справою.

Протокольні заходи не відволікали посольство від початку основної роботи. На той час не була вирішена низка важливих політичних проблем, що безпосередньо зачіпали національні інтереси України, а також не був підведений під двосторонні українсько-британські відносини правовий фундамент.

Важливою подією, що співпала з початковим періодом діяльності посольства, став візит президента України Л. Кравчука до Великої Британії з 9 до 12 лютого 1993 р. Під час візиту відбулися зустрічі президента з королевою Єлизаветою Другою, прем'єр-міністром Дж. Мейджором, представниками ділових кіл, парламентарями. Президент України і британський прем'єр підписали 10 лютого Договір про принципи відносин і співробітництво між Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії та Україною, так званий "базовий", який визначив основні напрями їх взаємодії. Текст договору, сформульований міністерствами закордонних справ двох країн, певним чином кодифікував і розвинув положення спільної

декларації, підписаної міністрами закордонних справ А. Зленком і Д. Хердом 15 вересня 1992 р.

В статті 1 сторони заявили, що "мир і дружба" є основою відносин між Сполученим Королівством і Україною. Далі підтверджувалося співробітництво двох держав в ООН та інших міжнародних організаціях в дусі Статуту ООН та принципів міжнародного права, документів НБСЄ. Сторони брали на себе зобов'язання проводити регулярні консультації на різних рівнях з метою розвитку двосторонніх відносин і обговорення позицій з міжнародних питань, в тому числі і негайні, якщо цього вимагала б ситуація. Була підтверджена готовність продовжувати брати участь у реалізації угод з роззброєння, в тому числі ядерного. В статті 7 було записано, що сторони згодні з важливістю швидшого приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як неядерної держави і про надання з цього часу Сполученим Королівством як постійним членом Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй відповідних і спеціальних гарантій безпеки Україні. В статті 10 (2) Велика Британія зобов'язалась підтримувати подальший розвиток відносин між Україною і Європейським Співтовариством у питаннях, які входять до сфери відповідальності ЄС.

Окремі статті стосувалися економічного, наукового, культурного співробітництва. Було проголошено сприяння зв'язкам між громадянами обох країн. В цьому зв'язку сторони підтримали Меморандум взаєморозуміння відносно необмеженої свободи пересування, підписаний 15 вересня 1992 р. в Лондоні, який, поміж іншого, створював необхідні умови для діяльності посольств в Лондоні і Києві, бо поклав край тим обмеженням, які існували для дипломатів за радянських часів. В договорі було також передбачено, що розвиток відносин між Україною та Великою Британією може привести до необхідності укладення окремих угод і досягнення домовленостей в різних галузях співробітництва⁴. Таким чином були окреслені завдання для майбутньої діяльності посольства України у Лондоні, МЗС України, інших установ у Києві.

Під час візиту президента посольство забезпечувало не тільки організацію заходів. Посол С. Комісаренко брав участь у всіх переговорах Л. Кравчука, а відповідальні працівники посольства супроводжували членів президентської делегації на всі зустрічі з керівниками провідних установ країни. Таким чином гарантувалась інформованість посольства про хід переговорів.

Розглядаючи "базовий" договір як основу для своєї діяльності, посольство виявило зацікавленість в тому, щоб він скоріше був ратифікований Верховною Радою України і парламентом Великої Британії. Усвідомлюючи завантаженість Верховної Ради, воно все ж на-

гадувало МЗС України про бажаність прискорення ратифікаційних процедур. У червні 1993 р. договір був ратифікований парламентом в Лондоні. Аналогічний процес у Києві затримався, що одного разу було навіть відзначено в британському парламенті⁵.

6-12 грудня 1993 р. Лондон відвідала на запрошення парламенту делегація народних депутатів на чолі з Головою Верховної Ради І. Плющем, яка мала зустрічі з державними діячами, парламентарями, бізнесменами. Під час зустрічі в посольстві радник-посланник поцікавився причинами затримки ратифікації. І. Плющ "вчитав" посольського працівника за те, що "професор вчасно не нагадав" про цю справу. Згодом посольству стало відомо, що Голова Верховної Ради одразу після повернення до Києва дорікнув за недостатню настирливість Міністерству закордонних справ. Нарешті 15 липня 1994 р. Верховна Рада України ратифікувала договір і він набрав чинності. Подумалось в той час, що дипломатам інколи корисно "викликати вогонь на себе", щоб вирішити справу, важливу для розбудови міжнародних відносин своєї держави.

Важливим напрямом у діяльності посольства в перші роки перебування в Лондоні було вирішення проблем, пов'язаних з ліквідацією колишньої радянської ракетно-ядерної зброї, яка залишалася на території України і згідно з новим законодавством стала власністю України. Це був після США і Росії третій за розміром арсенал зброї такого роду у світі. З самого початку незалежного існування Української держави постало питання про долю цього арсеналу. І США (разом з іншими західними державами), і Росія були зацікавлені в тому, щоб його не існувало. На Заході звикли врегульовувати питання, пов'язані з ядерною зброєю, з Москвою (Росією), Росія в свою чергу розглядала цю зброю як важливий елемент своїх відносин з Заходом і як засіб збереження свого статусу "великої держави". В нашому суспільстві йшли дебати: зберігати в державі чи не зберігати цю зброю. Попри неймовірні витрати, пов'язані з цим зберіганням, виникло питання про його реальне застосування для захисту України, бо засоби управління цією стратегічною зброєю концентрувались в Москві, а її цілі були розташовані не по периметру кордонів України, а в США, тобто в країні, яка надавала підтримку молодій українській державі. Втім, українські спеціалісти висловлювали думку, що і в Україні можна створити умови для опанування наведенням цієї зброї. Все це посольству довелося роз'яснювати у Великій Британії, як і те, чому "радянська" зброя стала українською, бо пересічні британці не мали уявлення про нове законодавство, яке торкалося усієї колишньої "загальносоюзної" власності на території України і згідно з яким вона стала українською. Хоча обговорення проблеми ядерного роззброєння України проходило, головним чином, між Україною,

США та Росією, до переговорів залучалась і Велика Британія як ядерна держава, пов'язана з США "особливими відносинами", зокрема в питаннях ядерної зброї. Спеціальні відносини тут зародились ще в роки Другої світової війни. Крім того, Велика Британія була депозитарієм Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ).

Як вже зазначалося, Договір про принципи відносин і співробітництво містив положення про приєднання України до ДНЯЗ і про одержання нею гарантій безпеки від Великої Британії. Але залишилося невирішеним питання, в якій формі будуть надані ці гарантії, наскільки вони будуть обов'язковими і т.д. Тенденцією західних держав було посилатися на ті гарантії, які вже були дані ядерними державами неядерним в Раді Безпеки ООН у зв'язку з їх участю у Договорі про нерозповсюдження ядерної зброї. Хоча Україна була членом ООН і підтримувала ДНЯЗ, вона його не підписала, бо, як частина ядерного потенціалу СРСР, не могла приєднатися до договору поряд з іншими неядерними державами. (За всією символічністю цього акту, УРСР разом з СРСР була учасницею кількох договорів про обмеження ядерної зброї 60-70-х рр.).

25-27 серпня 1993 р. в Лондоні відбулася у приміщенні резиденції посла США тристороння робоча зустріч за участю Б. Тарасюка (Україна), Г. Мамедова (Росія) та С. Телбота (США). На ній був присутній працівник посольства України, що допомогло посольству надати брати участь у переговорах з Форін офісом.

10 листопада 1993 р., наприклад, посол С. Комісаренко передав Державному міністру з закордонних справ Д. Хоггу проект "договору про гарантії національної безпеки України" в зв'язку з ратифікацією Україною договору СНО-1. У преамбулі проекту згадувалося дотримання Україною трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї. В статтях договору ядерні держави зобов'язувалися поважати суверенітет України, утримуватися від загрози або використання сили, економічного тиску проти неї, вживати спільних заходів проти порушення цих зобов'язань або проводити негайні консультації. Окремо визнавалась власність України відносно будь-яких компонентів ядерної зброї на її території.

Британська сторона, як і інші ядерні держави, не погодилась з проектом. Міністр Д. Хогг заявив 13 грудня у парламенті, що, мовляв, переданий послом проект "не зобов'язує Україну приєднатися до договору про нерозповсюдження", що є неприйнятним для Великої Британії, і позбавляє її необхідності надавати гарантії безпеки⁶. Цю точку зору повторила в палаті лордів міністр баронеса Чокер, але додала, що з Україною тільки що підписана угода про співробітництво в галузі оборони, оскільки її запитав лорд Кеннет, як Велика Британія сприяє безпеці України згідно зі статтею 6 "базового" договору⁷.

На наступній стадії переговорів Україна запропонувала замість "Договору" скласти "Угоду". У проекті угоди було знято статтю про визнання іншими державами факту власності України на ядерну зброю, що залишилася після розпаду СРСР на її території. У лютому 1994 р., зокрема, у новому варіанті Угоди було додано в преамбулу, що ядерні держави "вітають" приєднання України до ДНЯЗ як неядерної держави. В статтях проекту ці держави "запевняли" Україну у повазі до її суверенітету та незалежності, у незастосуванні проти неї ядерної зброї або сили, у наданні їй допомоги в разі агресії та інше. Форін офіс висловив посольству свої зауваження до даного проекту: немає, мовляв, прямого зв'язку гарантій з приєднанням України до ДНЯЗ, не слід передбачати консультації в разі підозр України в існуванні загрози, бо це не відповідає вже погодженому.

У березні 1994 р. посольство одержало черговий проект, підготований США і Великою Британією, який наближався до пропозиції України. Далі переговори продовжувались між США, Росією і Україною без залучення посольства України у Лондоні.

В остаточній формі лідери Росії (Б. Єльцин), США (Б. Клінтон), Великої Британії (Дж. Мейджор) та України (Л. Кучма) підписали 5 грудня 1994 р. в Будапешті Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї⁸. Згідно з текстом, учасником якого стала і Україна (раніше не передбачалося таке), Росія, Велика Британія і Сполучені Штати підтвердили Україні свої зобов'язання згідно з принципами Заключного Акта НБСЄ поважати незалежність і суверенітет та існуючі кордони України, утримуватися від загрози силою чи її використання, від економічного тиску, домагатись від Ради Безпеки надавати їй допомогу як жертві агресії, проводити консультації у випадку ситуацій, внаслідок яких постає питання стосовно зобов'язань, даних Україні. Меморандум в цілому відповідав Тристоронній Заяві Президентів України, США та Росії від 14 січня 1994 р.

Під час переговорів посольство спостерігало поживлення у Великій Британії діяльності організацій, які виступали за ядерне роззброєння країни. Так, посольство відвідали член палати громад лейборист М. Гейпс, представники Британсько-американської ради з питань інформації в галузі міжнародної безпеки, які поцікавилися у посла ставленням України до ядерної зброї, позицією Великої Британії в питаннях гарантій Україні. У парламенті М. Гейпс ставив питання про зобов'язання Великої Британії щодо країн, які не мають ядерної зброї, в тому числі щодо їх захисту, про ратифікацію Україною договору СНО-1, про реакцію Форін офісу на проект договору про гарантії, поданий Україною⁹. На іншому засіданні парламенту Державний міністр з закордонних справ Д. Хіткот-Аморі повідо-

мив, що Велика Британія запропонувала Україні технічну допомогу у знешкодженні отруйного рідкого пального ракет, хоча не погодилася зі створенням міжнародного фонду роззброєння, що було запропоновано Л. Кравчуком¹⁰.

Небажання Лондона самому розпочати ядерне роззброєння в цей час критикувалося керівниками Кампанії за ядерне роззброєння. Посольству стало також відомо, що Державний міністр з закордонних справ Т. Гарел-Джоунс в листі члену парламенту серу Дж. Сміту від 12 березня 1993 р. так виклав позицію Лондона з питань прискорення ядерного роззброєння України: "Ми не будемо "подавати приклад", відмовляючись від наших підводних човнів "Трайдемент"... З нашого боку ми продемонстрували бажання скорочувати по можливості нашу ядерну зброю, не порушуючи свою безпеку, і ми готові розглянути свій можливий внесок у контроль над озброєннями"... Ратифікація Україною СНО-1, додавав він, сприятиме інтеграції України в міжнародне співтовариство і зміцнить відносини з ЄС¹¹.

Отже, питання про приєднання України до ДНЯЗ активізувало тиск громадськості на уряд Великої Британії у питаннях роззброєння. Щодо виконання Україною угоди про скорочення звичайної зброї в Європі, підписаної у 1990 р., то буквально у перші дні роботи посольства воно за дорученням МЗС України брало участь в організації першої інспекції території Великої Британії українськими інспекторами: було, зокрема, вперше випробувано процедуру погодження умов перельоту літака з інспекторами, забезпечено сприяння їм на території Великої Британії. Можливо, це, поміж іншого, спонукало Державного міністра з закордонних справ баронесу Чокер "поздоровити" Україну в палаті лордів з успішним виконанням договору про звичайну зброю в Європі і побажати їй продовжувати скорочення цієї зброї згідно з договором¹². Надалі посольство сприяло британським інспекціям в Україні.

Вже в перші роки діяльності в Лондоні посольство уважно вивчало позицію Великої Британії в питаннях створення Європейського Союзу, оцінювало її з точки зору курсу на інтеграцію України у європейські структури. Британці мали широкі економічні і політичні інтереси в Європі і стали членами Європейського Співтовариства. Водночас вони бажали зберегти свої зв'язки з колишніми домініонами і колоніями, що входять у Британську Співдружність, а також зберегти "спеціальні" відносини з США. В західноєвропейських колах, які були налаштовані на посилення самостійності об'єднаної Європи від США, Лондон розглядався як "агент Вашингтона".

Консервативна партія на чолі з Дж. Мейджором, будучи при владі, якраз найбільш виразно проводила політику "неспішного" зближення з Європою, в її лавах знаходились т.зв. "евроспектики". У бри-

танській пресі та в уряді підтримувалися ідеї "різношвидкісного", "дворейкового" розвитку об'єднаної Європи, в яких малось на увазі, що деякі країни, включно з Великою Британією, будуть зберігати свої суверенні права в ЄС більшою мірою, ніж інші. На такому тлі наше посольство розглядало питання, чи не більш сприятливою для європейської політики України була така позиція Лондона, ніж позиція прихильників повної європейської інтеграції, яка могла утруднити шлях України до ЄС. Втім, у 1992 р. Велика Британія головувала в Європейському Співтоваристві, і в Лондоні в жовтні проходили консультації України з "трійкою" ЄС – Великою Британією, Данією і Португалією – з широкого кола питань зовнішньої політики України, у т.ч. про підписання Україною угоди з ЄС.

Інтеграційні наміри України з самого початку роботи посольства в Лондоні пояснювалися послом С.Комісаренком, іншими відповідальними дипломатами під час зустрічей з представниками Форін офісу, ділових кіл, у громадських організаціях, зокрема, на конференції в 1992 р., організованій британською секцією "Європейського руху", в якій взяла участь тодішній генеральний секретар Ради Європи пані К. Лалюм'єр.

За вказівкою МЗС України посольство стало колективним членом впливових британських "мозкових" центрів: Королівського інституту міжнародних відносин (Четем Хауз), Міжнародного інституту стратегічних досліджень, Королівського інституту об'єднаних родів військ, Атлантичної Ради Сполученого Королівства. Співробітничало посольство також з центром вивчення проблем війни та безпеки у Кінгз коледжі. На засіданнях цих організацій виступали керівні діячі британських міністерств закордонних справ та оборони, гості з-за кордону, що дало можливість посольству одразу відчувати різні думки, концепції відносно стану і перспектив міжнародних відносин, вирішення їх окремих проблем, інформувати про це МЗС України. Було запропоновано, зокрема, створити в Україні Атлантичну раду на взірць існуючих в інших країнах, що згодом було реалізовано.

Участь в Міжнародному інституті стратегічних досліджень, який, поміж іншого, публікує щорічний довідник про склад збройних сил усіх країн світу, дозволила покласти край неточностям стосовно України. Варто, наприклад, згадати висловлювання відомої в Україні британської журналістки українського походження Х. Фріленд в "Оксфорд інтернешнл рев'ю": "Україна з населенням таким же великим, як британське, і з територією, яка дорівнює французькій, має постійну армію у 438000 військовослужбовців, понад 5000 танків, 176 ядерних ракет, доля яких залишається нез'ясованою". До того ж в статті натякалося, що Україна може стати " новою Югославією" з її міжетнічними війнами¹³.

Виходячи з "базового" договору, посольство залучало Форін офіс до підтримки територіальної цілісності України. В результаті, наприклад, в серпні 1993 р., як було повідомлено посольство, Форін офіс доручив послу в Україні відвідати Міністерство закордонних справ і заявити, що Велика Британія вважає постанову російської Державної думи щодо Севастополя "безвідповідальною" і що немає сумнівів у належності Севастополя до України. Посольству також стало відомо, що відділ преси Форін офісу повідомив журналістів про згаданий "демарш"¹⁴.

Перші роки діяльності посольства України у Лондоні співпали з початком участі українського батальйону у миротворчих операціях ООН у Боснії та Герцеговині. Посольство виступало у пресі у зв'язку з тим, що інколи з'являлися повідомлення про "недостойну" поведінку українських військовослужбовців. Цьому був також присвячений виступ тодішнього заступника міністра закордонних справ Б. Тарасюка 27 жовтня 1992 р. в програмі "Ньюс Найт" британського телебачення. Послом було також надіслано листа лідеру ліберальної партії П. Ешдауну, який відвідав Боснію і повідомив про "недисциплінованість", зокрема, солдат Укрбату. В листі наводилися схвальні висловлювання з боку ООН, інших спостерігачів, нагадувалося, що в разі необхідності застосовуються дисциплінарні стягнення, інші заходи, які не можуть вплинути на загальну високу оцінку діяльності українських військовослужбовців.

Одним з завдань, яке одразу постало перед посольством, було сприяння вступу України у Міжнародну морську організацію – майже єдину міжнародну організацію системи ООН, членом якої Україна не була, хоча в її портах базувалися судна чорноморського і азовського флотів – учасники міжнародних перевезень.

У постанові Верховної Ради України "Про основні напрями зовнішньої політики України" від 2 липня 1993 р. було спеціально записано, що "Україна докладатиме зусиль, щоб стати членом міжнародної морської організації (ІМО), для реалізації на міжнародному рівні свого потенціалу як важливої морської та океанської держави, розвитку морських комунікацій та активізації морських перевезень з метою забезпечення першочергових торговельно-економічних інтересів"¹⁵. Вже у листопаді 1992 р. представник нашого посольства взяв участь у консультативній зустрічі країн-членів Лондонської конвенції з запобігання забрудненню морів, океанів, пізніше – у консультаціях з приводу наміру Туреччини обмежити прохід через чорноморські протоки великотонажних нафтових танкерів, посилюючись на загрозу забруднення проток, що суперечило конвенції Монтьєро 1936 р. та інтересам України, інших чорноморських держав. У 1994 р. Лондон відвідав міністр транспорту України О. Климпуш.

Посольство організувало його візит до штаб-квартири ІМО, зустріч з Генеральним директором У. О'Нілом, просило прискорити приєднання до цієї міжнародної організації. Нарешті у 1994 р. Україна стала членом ІМО.

У перші місяці участі в ІМО виникла проблема, пов'язана з тим, що Департамент морського і річкового транспорту був тоді розташований в Одесі, його працівники ще не мали досвіду узгодження своїх дій в міжнародній організації з МЗС України. Так, одного разу делегація прибула на конференцію без повноважень, підписаних відповідними особами в Києві, як це вимагалось правилами процедури конференцій ІМО. Посольство було вимушене вживати термінових заходів, щоб виправити ситуацію і надати можливість делегації України брати повноправну участь у конференції.

Урочистою подією стало вручення у штаб-квартирі ІМО подарунку від України, який, за традицією, був встановлений в одному з залів для відпочинку делегатів. В Одесі було виготовлено судновий дзвін-ринду зі скла, усередині якого було вміщено срібний човен-чайку з фігурами запорожців як символ мореплавства наших предків. Посол зачитав послання від президента Л. Кучми до ІМО, і подарунок зайняв своє почесне місце в центрі залу.

Багато уваги посольство приділяло у 1992-1994 рр. вивченню іміджу України у британській пресі. Одразу ми відзначили випадки перекручення фактів, тенденційність. Традицією британської преси є публікація листів від послів та інших дипломатів іноземних держав, які в такий спосіб беруть участь у дебатах в суспільстві¹⁶.

Посольство здивувала певна необізнаність британських авторів з Україною, її політикою. Досвідчений британський журналіст українського походження О. Марунчак якось порадив писати, в разі потреби, листи з будь-якого приводу до газет, коли перекручується позиція України, щоб "знали, що є посольство, яке уважно стежить за усіма публікаціями про Україну", і тоді журналісти будуть відчувати "певну відповідальність". Так посольство і зробило.

В травні 1993 р., наприклад, газета "Обсервер" надрукувала статтю, в якій стверджувалося, що нібито Україна продала Ірану крилаті ракети, які дозволять йому "контролювати Перську затоку". 30 травня в газеті було опубліковано листа посла про "здивування посольства в зв'язку з цим повідомленням" і про те, що "Україна відхиляє ці звинувачення як повністю невірні"¹⁷. В цьому ж місяці у передовій газеті "Таймс" йшлося про якийсь "ядерний шантаж" з боку України, порушення прав преси в Україні, небажання реформ і тому подібне. Посол у листі спростував ці заяви, пояснив справжній стан речей¹⁸. У липні 1993 р. було вміщено в газеті "Гардіан" листа про незгоду посольства з твердженнями її кореспондентки Х. Пік про те, що Україна "не готова"

відмовитись від ядерної зброї¹⁹. В цьому ж місяці професор Лондонського університету Дж. Хоскінг в газеті "Таймс" підтримав пропозицію, щоб російська армія на свій розсуд мала право на "миротворчі операції на території колишнього СРСР". 19 липня газета "Таймс" опублікувала листа С. Комісаренка, в якому він нагадав, що миротворчі операції проводяться за рішенням ООН та ОБСЄ, і критикував погляди Дж. Хоскінга на необхідність існування на сході Європи т.зв. "регіонального поліцейського"²⁰. З іншого боку посольство підтримало виступ журналу "Економіст" проти претензій певних сил в Росії на територію Криму та на Севастополь²¹. А 27 травня 1994 р. газета "Таймс" опублікувала політичний лист посла, в якому він протестував проти підтримки газетою сепаратизму в Криму, що суперечило позиції Форін офісу, міжнародним угодам, нагадав про надання автономії Криму, про визнання з боку НБСЄ "показової" ситуації з національними меншинами в Україні²². В недільній "Таймс" було опубліковано статтю С. Комісаренка, де він спростував прогнози газети щодо неминучості воєнного конфлікту України з Росією, висловив впевненість, що гарантії безпеки, які нададуть Україні, перетворять ці прогнози на "сигнали удаваної тривоги"²³. Варто також згадати, що коли в пресі Лондона почали обговорювати питання про наступне у травні 1995 р. урочисте відзначення п'ятидесятої річниці перемоги над фашистами, посольство в листі до газети "Таймс" нагадало про внесок України в розгром німецького фашизму, що було визнано на конференції 1945 року в Ялті у вигляді підтримки запрошення України стати членом-засновником ООН і що заслуговує на таке ж визнання під час урочистостей в Лондоні²⁴. Як відомо, урядова делегація України була запрошена і брала участь у церемоніях в Лондоні з нагоди п'ятидесятиріччя перемоги в Європі в травні 1995 р. В цьому ж році велика стаття, яку готували в Києві та в посольстві, про внесок України у перемогу була вміщена у спеціальному ілюстрованому виданні, підготовленому ветеранською організацією Великої Британії.

Після 1994 р. посольство не зустрічало в лондонських газетах статей з неточностями, які б заслуговували на спростування. Виправдалася думка – порада знайомого журналіста.

Задача впливати на формування іміджу країни за кордоном не знає дрібниць. Так, у посольстві звернули увагу на те, що в програмах першого каналу британського телебачення диктори, розповідаючи про європейський прогноз погоди, показували територію України, а називали її "західною Росією". 24 червня 1993 р. було надіслано відповідного листа і незабаром директор Метеорологічного Бюро С. Флад повідомив, що зауваження будуть враховані²⁵. З того часу на картах Сходу Європи з'явилися лінії кордонів нових незалежних держав, а диктори почали згадувати і Україну.

Обсяг статті не дозволяє зупинитися на усіх перших кроках посольства в економічній, науковій та культурній галузях. Все ж заслуговують на згадку такі заходи, як візити посла, інших працівників до лондонського Сіті, до банків, на підприємства з метою з'ясування їх можливостей у розгортанні зв'язків з Україною. Особлива увага надавалася британській компанії, яка зацікавилася пошуками джерел нафти та газу в Україні і розпочала цю роботу. У Шотландії було також встановлено зв'язки з фірмою, яка була готова сприяти покращенню якості картоплі в Україні.

Важливе місце в діяльності посольства посідали зв'язки з новою на той час установою – Європейським банком реконструкції та розвитку, яка заснувала свою штаб-квартиру у Лондоні. На той час її очолював Ж. Аталі, довірена особа французького президента Ф. Міттерана. Коли в штаті банку звільнилася посада директора, відповідального за групу країн Східної Європи, посольство домоглося призначення на цю посаду представника України – О. Савченка, відомого фінансиста, що в Києві сприяв становленню української валюти.

Наукові зв'язки з Україною одержали поштовх через досить несподівану подію. Посольство одержало від Форін офісу листа про готовність Великої Британії безкоштовно передати науково-дослідницьку станцію "Фарадей" в Антарктиці. Спочатку створилося враження, що ця пропозиція адресована тільки Україні, спеціалісти якої працювали на аналогічних станціях СРСР. Відповідним чином про лист був інформований МЗС України. (Тільки пізніше посольство дізналося, що лист Форін офісу був циркулярним, надісланим до усіх посольств). Але Україна першою погодилась на пропозицію і була підписана угода. З того часу українські дослідники працюють на цій станції, яку перейменовано на станцію "Академік Вернадський".

Досвід перших кроків посольства України в Лондоні був би висвітлений неповно, якщо б не були згадані відносини з українською діаспорою у Великій Британії та з її організаціями. Як і в інших країнах, через брак коштів молода українська держава розраховувала на матеріальну допомогу діаспори у розбудові українських представництв за кордоном. Міністр закордонних справ України А. Зленко тоді посилався на труднощі у формуванні посольств України, але зазначив, що "велику підмогу в цій справі надає зарубіжна українська громадськість, зокрема США, Канади, Великої Британії, Австралії, деяких інших країн. Ми багато їм завдячуємо в цьому"²⁶. Українська громада у Великій Британії не належала до найбільш численних. Не було серед неї заможних підприємців, банкірів тощо. Втім одна з організацій діаспори – Об'єднання українців у Великій Британії за символічну орендну плату (1 ф. ст. за рік) передало посольству невеликий будинок, де розміщалося її керівництво, в цент-

ральному районі Лондона на Кенсінгтон Парк Роуд. Сама організація була готова переїхати в інше приміщення. Саме тут почало свою роботу посольство. З початку, проте, існували надії на одержання для посольства великого будинку Українського Католицького Університету, біля якого громадою був поставлений пам'ятник Володимиру Великому з нагоди тисячоліття хрещення Київської Русі. Але з'ясувалося, що за британськими законами благодійна власність (такою був будинок університету) може бути тільки проданою Україні за ринковою вартістю, щоб власники могли продовжити благодійність у новому приміщенні. Таких коштів тоді не було. Не було спочатку в Лондоні і житла для працівників посольства. Подарований українцем чотирьохквартирний будинок вимагав ремонту. Тож спочатку дипломати жили у кімнатах Українського Католицького Університету, щоправда – безкоштовно. Інша організація діаспори – Союз українців у Британії – спочатку пообіцяла передати посольству житлові приміщення в будинку свого клубу, але потім повідомила про труднощі з юридичним оформленням, а далі відкликала обіцянку, посилаючись на "незгоду" з умовами домовленості України з Росією про розподіл Чорноморського флоту. Згодом посольство одержало дозвіл з Києва на оренду квартир в місті і почало шукати додаткове службове приміщення.

Попри ці труднощі посольство підтримувало дружні ділові стосунки з місцевими організаціями британських українців. Президент Л. Кравчук, як тільки приїхав, одразу зустрівся з їх представниками. Такі ж зустрічі організовувались і з іншими керівниками, що приїжджали з України в ті початкові роки: з міністрами – закордонних справ А. Зленком, оборони – К. Морозовим, з депутатами Ю. Костенком та І. Зайцем, з делегацією Верховної Ради на чолі з І. Плющем. 1994 р. річницю незалежності було відсвятковано разом з представниками діаспори в готелі "Уолдорф", з цього приводу був опублікований спеціальний буклет, в якому були згадані прізвища "друзів посольства", що надавали йому матеріальну допомогу. Крім згаданих організацій посольство приділяло постійну увагу зв'язкам з ієрархами православної і греко-католицької церков у Лондоні. Допомогали посольству і українці, не пов'язані з організаціями: ветеран української журналістики М. Добрянський, відомі британські журналісти О. Марунчак, Т. Кузьо, О. Крушельницький, лікар С. Кривавич та багато інших. У свою чергу консул посольства уважно ставився до британських українців, що бажали відвідати Україну.

Аналіз перших років діяльності посольства України у Великій Британії дає підстави для висновку: попри труднощі посольство змогло на всіх основних напрямках зовнішньої політики України гідно відстоювати її інтереси, вчасно долати неминучі недоліки у роботі, не повторювати їх

і виходити на новий, вищий рівень дипломатичної практики. Допомогало і вивчення досвіду британської дипломатичної служби, яка справедливо вважається у світі високопрофесійною.

ПОСИЛАННЯ.

- ¹ Див.: Вісник міжнародних відносин. - Київ, 1993. - Випуск 1. - С. 8.
- ² Цит. за: Українська РСР у міжнародних відносинах. - К., 1966. - С. 163.
- ³ Див.: Руденко Г.М. Україна дипломатична. - К., 1999. - С. 259.
- ⁴ Treaty on the Principles of Relations and Co-operation between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and Ukraine. London: HMSO, 1993.
- ⁵ Hansard, The House of Lords, 13. XII. 1993, p. W 124.
- ⁶ Hansard, The House of Commons, 13. XII. 1993, p. W 460.
- ⁷ Hansard, The House of Lords, 16. XII. 1993, p. W 124.
- ⁸ Україна на міжнародній арені. Збірник документів і матеріалів. 1991-1995. Книга 1. - Київ, 1998. - С. 133-134.
- ⁹ Hansard, The House of Commons, 13. XII. 1993, p. W 460.
- ¹⁰ Hansard, The House of Commons, 9. XII. 1993, p. W 300.
- ¹¹ Копія листа в архіві автора.
- ¹² Hansard, The House of Lords, 16. XII. 1993, p. WA 124.
- ¹³ The Oxford International Review, Spring 1994, p. 32.
- ¹⁴ Копія повідомлення в архіві автора.
- ¹⁵ Україна на міжнародній арені. Збірник документів і матеріалів. 1991-1995. Книга 1. - 1998. - С. 77.
- ¹⁶ Wallace W. The Foreign Policy Process in Britain. - L. 1977, p. 112.
- ¹⁷ The Observer, May 30, 1993.
- ¹⁸ The Times, May 21, 1993.
- ¹⁹ The Guardian, July 19, 1993.
- ²⁰ The Times, July 19, 1993.
- ²¹ Economist, February 12, 1994.
- ²² The Times, May 27, 1994.
- ²³ The Sunday Times, February 20, 1994.
- ²⁴ The Times, April 13, 1994.
- ²⁵ Лист в архіві автора.
- ²⁶ Голос України. - 1992. - 26 серпня.